

megértéséhez, megoldásához szükséges alapvető jártasságok, készségek kialakítása. A hitelesség, a problémák iránti érzékenység, nyitottság, a helyes módszerekkel együtt érző, segítő emberségre neveli a gyerekeket. Törekednünk kell arra, hogy tanítványaink kritikusan tudják elemezni és értékelní a környezetre vonatkozó cselekedeteket, intézkedéseket. Ifjúkorban fokozatosan meg kell valósítani a „Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan!” elvet.

A pozitív jövőkép kialakulása érdekében a gyerekekben a maradandó mintákat erősítsük, méghozzá úgy, hogy reálisan bemutatjuk a jelen környezeti problémáit, ugyanakkor azok megoldásához hozzásegítjük tanítványainkat.

A környezeti nevelésben minden tantárgynak van szerepe, de a bennük foglalt környezeti elemeket egységes természettisztelő szemléletté kell integrálni. A környezeti nevelés tantárgyközi jellegű – nem lehet egy tantárgy csupán –, be kell épülnie az iskolai, sőt iskolán kívüli nevelés valamennyi részletébe direkt és indirekt módon egyaránt.

BARANYI KÁROLY

Környezeti nevelés – egészségvédelem gyermekkorban

A környezeti tényezők egészségre gyakorolt hatásának elemzésével, vizsgálatával foglalkozó egészségügy helye a környezetvédelemben nem lehet kétséges. A humánökológiai szemléletű környezetegészségügy az ember és a környezet kiegyensúlyozott kapcsolatának megteremtésében érdekelt, amely kapcsolatban az embert és az emberi tevékenységet az ökoszisztéma részeként kezeli. Ennek megfelelően az ember egészségének védelmére kidolgozott korszerű egészségprogramokban a várható egészségi kockázat megítéléséhez ma már nem elegendő az egészségre közvetlenül ható direkt környezeti expozíció vizsgálata, azaz a konvencionális kockázatbecslés, hanem figyelembe kell venni az ökoszisztéma egyéb részrendszereit, az ott lezajló folyamatok révén az embert érintő közvetett hatásokat is (rendszerorientált kockázatbecslés).

A gazdaság – környezet – egészség egymástól elválaszthatatlan kapcsolata olyan vitathatatlan tény, amelynek minden környezetet vagy gazdaságot érintő döntési folyamatban integráltan kell megjeleníe. A korszerű környezetegészségügy az egészség stratégiákban mindenkor számol a határterületi (egészségügyi és nem egészségügyi) tudományágak, az egyének és a közösségek együttműködésével. A környezetegészségügyi feladatok különböző társadalmi színtereken történő érvényesüléséhez az 1991. évi XI. tv az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálatról biztosít jogi háttérrel. E törvényben kerül megfogalmazásra a szolgálat népegészségügyi és egészségvédelmi tevékenysége.

A Magyar Higiénikusok Társasága a környezeti és az egészségi állapotra vonatkozó helyzet ismeretében a humánökológiai szemléletű környezetegészségügy működését bizonyos feltételek megléte esetén látja biztosítottnak. Ezek:

- szisztematikus közegészségügyi monitorrendszer működtetése, az egészségre vonatkozó adatok gyűjtése, rendszerezése, elemzése céljából
- információs rendszer kialakítása és hozzáférhetővé tétele a döntéshozók, az egészségügy, a határtudományok, ill. a lakosság részére
- környezetegészségügyi célok megállapítása, a szükséges eszközrendszer megte-

remtése országos, helyi, ill. területi szinten

– környezetegészségügyi feladatokkal foglalkozó részlegek működési feltételeinek biztosítása

– szakemberek képzése, továbbképzése közvélemény rendszeres tájékoztatása, alapismeretek oktatása

– környezeti nevelés

A fentiekből mint fontos gondolatkör kiemelendő az egészségi állapotról helyzetképet nyújtó folyamatos monitorozás, a személyes felelősség felkeltését is szolgáló, a célkitűzések elfogadtatását vagy éppen elvetését segítő információs rendszer. Amennyire fontos a környezetegészségügyi tevékenység hatékonysága szempontjából az egyetértő, támogató közvélemény, annyira nagy a környezeti nevelés jelentősége is a majdani döntések meghozatala szempontjából.

Jelen munka a környezeti nevelés és az egészség gondozás konkrét kérdéskörét a gyermek- és ifjúsághigiéne szemszögéből közelíti. A gyermek- és ifjúsághigiéne a preventív medicina lényeges részterülete, amely a gyermek- és oktatási intézményekben nevelkedő és tanuló korosztályok harmonikus testi és lelki fejlődésének biztosítására, valamint későbbi, a felnőtt lakosság körében nagy gyakorisággal előforduló megbetegedések korai megelőzésére törekszik. A fiatal korosztályokra vonatkozóan dolgoz ki egészségügyi szempontokat és módszertani lehetőségeket olyan magatartásformák elsajátításához, amelyek mind nekik, mind a velük foglalkozó felnőttek számára nagy valószínűséggel segítséget jelentenek az egészség megtartásában.

Amikor az egészségvédelem jelen és jövőbeni feladatait kell megfogalmazni, sajnos abból a tényből kell kiindulni, hogy a felnőtt lakosság nem egészséges. A Magyar Tudományos Akadémia elnöksége 1988-ban felkért szakemberek által körültekintő alaposan készített tanulmányok elemzése és vitája nyomán megjelentette állásfoglalását a lakosság egészségi állapotára vonatkozóan. Megállapította, hogy a lakosság egészségi állapota nagyon kedvezőtlen, sőt rossz. Az állásfoglalásból helyén való idézni a következő megállapítást.

“Kiemelt gondot kell fordítani az ifjúság egészségének megőrzésére az iskolai oktatás-nevelés minden szintjén, az ismeretek, teendők szakszerű átadása, a teljes testi-lelki feltételeinek megteremtése, az értékrendek racionális átalakítása céljából.”

Mindazon egyéb helyzetfeltáró munkák, statisztikai adatok is, amelyek a felnőtt lakosság egészségi állapotára irányultak, azt igazolták, hogy a felnőtt társadalomban vezető halálokként szereplő megbetegedések elsősorban nem akut környezeti ártalmak, hanem évtizedek alatt elrontott életvitel, az egészséget nem gondozó, az egészséget értéknek nem becsülő egyéni és társadalmi magatartás következményei. Könnyen belátható az egészségügy és az oktatásügy különböző szféráiban dolgozók fokozott felelőssége az egészségnevelésben.

Az egészség fogalom elsődleges értéként való beépítése olyan lényeges motivációs erő, amelyet kora gyermekkorban kell megtanítani. Akkor felnőttként az egyén tudatos választási lehetőséget nyerhet az egészségét kockára tevő életmód és munkakörülmények felvállalásában vagy elutasításában. Az egészség értéként történő beépítése természetesen rendkívül nehéz, hiszen szokások kialakításáról van szó, illetve adott esetben meglévő helytelen szokások megváltoztatására irányuló törekvésekről van szó. (1. ábra)

Ma már nem újdonság azt mondani, hogy az egészség testi-lelki jólét. Miként az is természetes gondolatmenet, hogy a lakosságot sújtó megbetegedések háttérben pszichoszomatikus történések vannak. A pszichoszomatikus szemlélet megköveteli, hogy a különböző határterületeken dolgozó, a gyermek- és ifjúsági korosztályokkal kapcsolatba kerülő szakemberek szemléletében érvényesüljön a team munka evidenciája. Hazánkban ez még nem igazán gyakorlata sem az oktatásügyi sem az

egészségügyi gondolkodásnak. A különböző szakmai szerveződések a gyakorlatban egymástól elszigeteltek, így hatékonyságuk nem kielégítő. (2. ábra) A gyermek- és ifjúsághigiénés szakterület szakmai irányítását az Országos Népegészségügyi Központ-hoz tartozó Országos Közegészségügyi Intézet vonatkozó osztálya végzi. A munkacsoport mindenkor elsődleges szempontként kezeli a különböző társtudományokkal történő együttműködést. Így következetesen építi munkakapcsolatait a gyógyító orvoslás, a pszichológia, pedagógia, szociológia és a környezetvédelem, mint legfontosabb határterületek irányába.

Az egészség értéke gyermekeknél

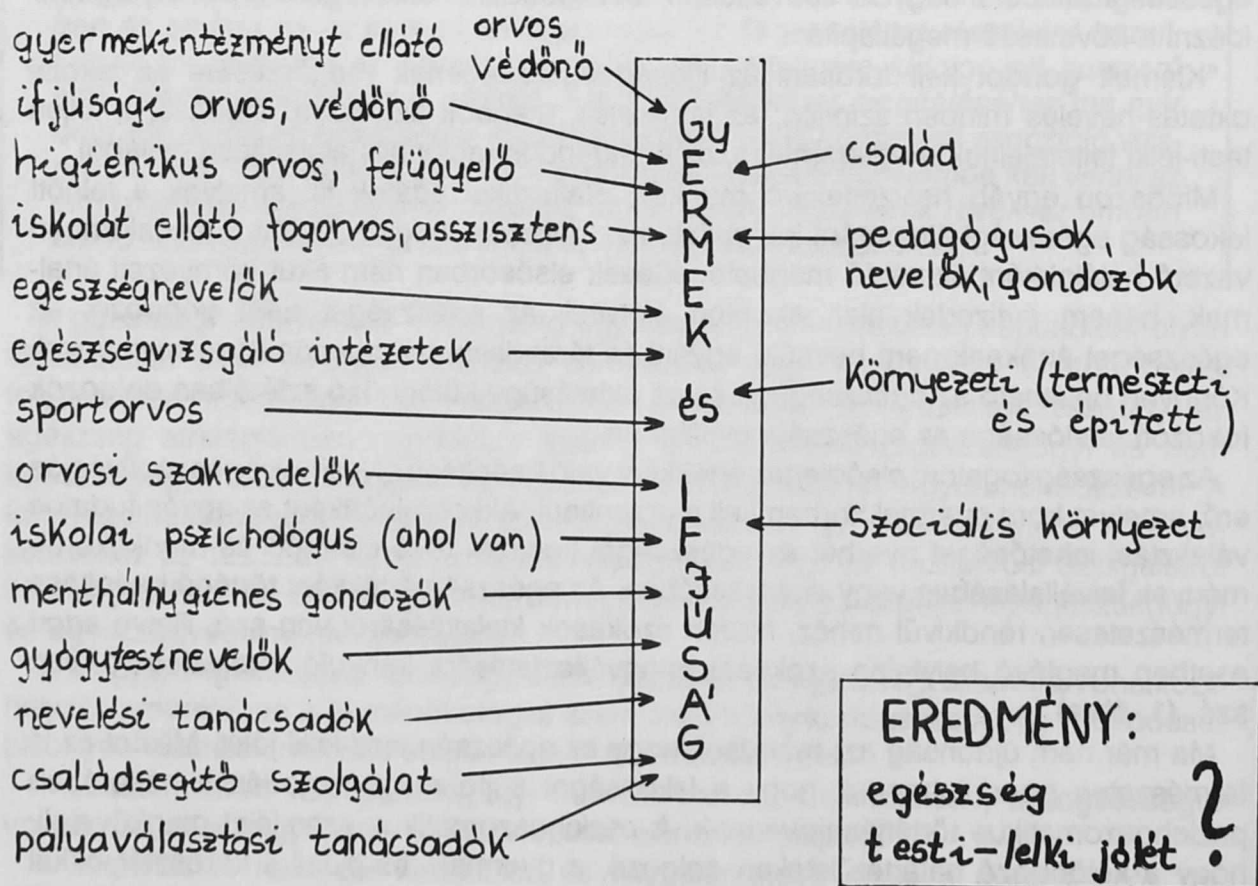
Érvényesülését gátló tényezők a felnőtt társadalom (szülő, pedagógus, egészségügyi dolgozó)

- nem él egészséges életmódot
- nem egészséges
- elmarad a példamutató magatartása
- egészségre tanítása nem hiteles
- nem érzi felelősségét

Elsődleges értéként tudatosul, ha a felnőtt társadalom (család, pedagógus, egészségügyi dolgozó)

- személyes példát nyújt
- az egészségnevelés az oktatás szerves részét képezi
- a család, iskola és az egészségügy betölti egészséggondozási funkcióját

1. ábra

2. ábra

Hosszú kutatási tapasztalattal a háttérben – amelyet többek között közoktatási kutatások keretében is végeztek – ma már rendelkeznek azokkal a módszerekkel, amelyek segítségével célszerűen megállapítható a gyermekek testi fejlettsége, fizikai állóképessége, ismertek a fizikai és mentális teljesítmények közötti lényeges összefüggések, megállapíthatók az egészséget veszélyeztető rizikófaktorok.

Helyzetfeltáró vizsgálataik során korábban megállapították, hogy a gyermekek életmódja már kisiskolás korban rossz irányba terelődik. Úgy látszik, hogy ebben az intézményesen rossz napirend is vezető szerepet játszik. Beláthatatlan nehézségekbe ütközik ezáltal az egészséges felnőtt társadalom létrejötte. A munkacsoport több éves kutatási munka eredményei alapján a pszichoszomatikus szemléleten alapuló pozitív egészségvédelem jegyében, bevezette az egészségszint fogalmát a preventív közegészségügyi gyakorlatba. Az egészségszint megállapítása, figyelemmel kísérése és javítása segíthet a helytelen életmód és iskolai napirend káros következményeinek felszámolásában és az iskolai teljesítmények javításában.

A Szőke Katalin osztályvezető főorvos vezetésével dolgozó munkacsoport kidolgozta és két éve a gyakorlatban alkalmazza 4 általános iskolai helyszínen, kb. 200 tanuló közreműködésével azt az egészséggondozási modellt, amely semmilyen külön beruházást vagy apparátust nem igényel, csupán azt kívánja elérni, hogy a gyermekek nevelésében, oktatásában és gondozásában érintettek – akik különben is jelen vannak a gyermekintézményben –, ne menjenek el egymás mellett azon a bizonyos párhuzamos sínen, hanem együttműködve végezzék nevelő, oktató és gondozó munkájukat.

Az egészséggondozási modell szerint a gyermekek egészségéért, testi-lelki jólétéért, harmonikus fejlődéséért együttműködők partneri viszonyát szemlélteti a 3. ábra.

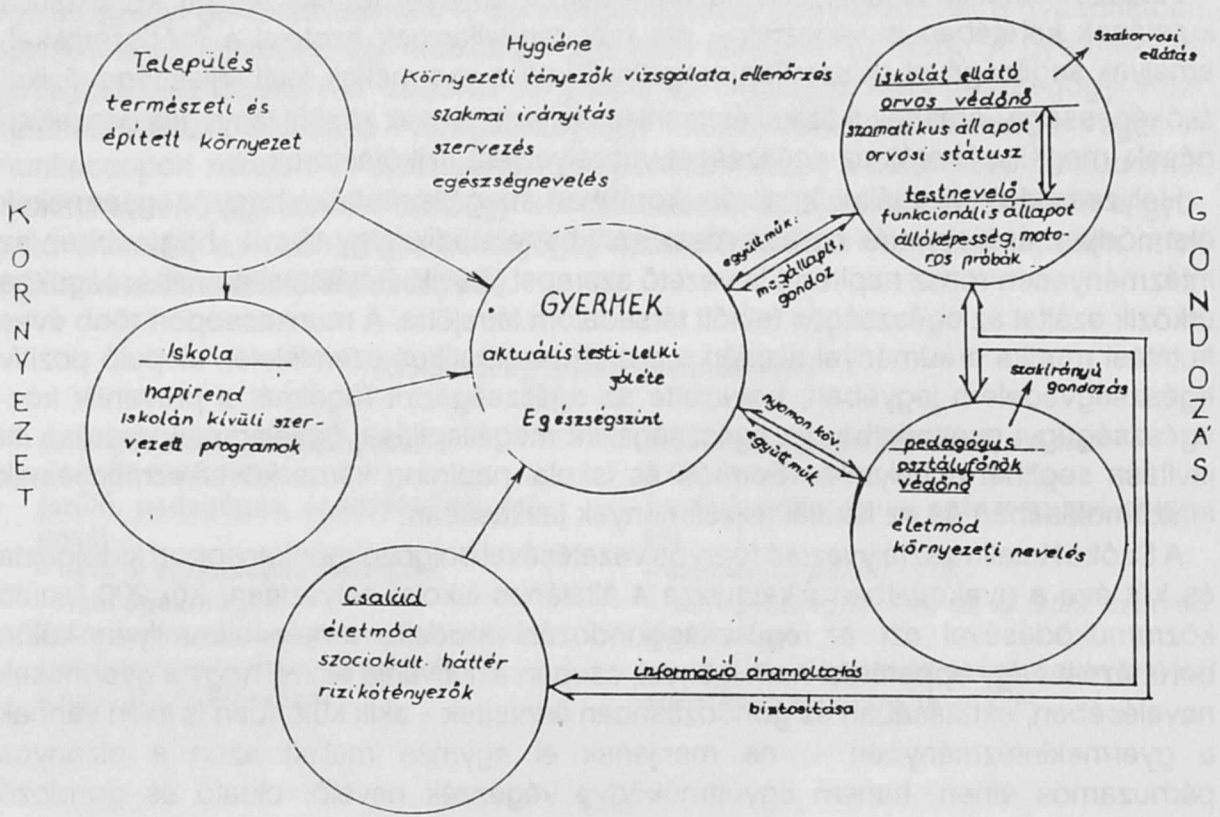
Az együttműködők feladataikat természetesen csak akkor tudják megoldani, ha erre megfelelő szakmai és szemléleti felkészítést kapnak, elsősorban a graduális oktatás keretében. Az oktatás e szintjét illetően, a következőket érdemes megfontolni:

egyfelől a környezeti nevelés – egészséges életmódra nevelés gyermekkortól történő szükségessége, másfelől a már-már szólásként ismert "a nevelésben minden a pedagógustól függ" mondás el nem évülő igazsága indokolja a tanár-, óvodapedagógus és tanítóképző oktatási intézmények kitüntetett jelentőségét a kérdésben. Ugyancsak kiemelt szerepe van e tekintetben az egészségügyi oktatási intézményeknek és a testnevelési egyetemnek is.

Hivatásukból következően ezen intézményekből kikerülő szakemberek fogják direkt módon közvetíteni a legkisebb korosztályoktól a felnőtt korig, de a felnőtt társadalom széles köreiben is az egészséges környezet és az egészség értékévé válásának folyamatát.

Ugyanakkor nem mellőzhető annak hangsúlyozása sem, hogy a graduális oktatás valamennyi intézményéből a lakosság értelmiségi rétege kerül ki a társadalom különböző területére, amely értelmiségtől el kell várni a környezeti és az egészségkultúráltság magas színvonalát.

Az elmondottaknak megfelelően ez egyet jelent azzal, hogy a graduális oktatásban kell megvalósulnia legmagasabb szinten az "egészséges iskolának". Az egészséges iskolának, ahol a tanintézmény egész légköre sugározza az egészség fontosságát, ahol az egészséges életmódra irányuló attitűdök beépülnek a hallgatók személyiségébe, ahol a tanmenet szerves részét képezik az egészséggel, az egészséges környezettel kapcsolatos ismeretek. Ezek lehetnek a testi-lelki egészségre, az egészséges környezet megteremtésére vonatkozó külön tantárgyak (elsősorban a korábban említett pedagógiai és egészségügyi képesítést nyújtó egyetemek és főiskolák esetében), ugyanakkor ezekben is és a graduális képzés valamennyi színterén meghatározó a rejtett

3. ábra

BÉKÉS MEGYEI FIATALOK EGÉSZSÉGÉRŐL, BETEGSÉGRŐL, EMBERI KÖRNYEZETRŐL*

n=382 fő; korcsoport 13-18 év;

A három legfőbb kívánság: béke (40%) egészség (37%) boldogság (30%)
 A három legnagyobb félelem: háború (54%) betegség (39%) saját halál (27%)
 A legnagyobb probléma a világon: háború (42%) környezetszennyezés (31%) szegénység (30%)

Nagyon nyugtalanító: háború, szülők halála, saját halál, betegség, baleset, AIDS
 Nyugtalanító: rák, szeretet hiánya
 Nem, vagy kevésbé nyugtalanító: dohányzás, alkohol, drog (nem bűn, ill. nem szokik rá)

Betegségek megelőzésének lehetőségei: biztonságos egészséges kevesebb egészséges
 párkapcsolat táplálkozás dohányzás életmód
 (AIDS) (keringési dag. betegs.)

* Bélteky Csabáné (1991) felmérése nyomán

4. ábra

curriculumok jelentősége, azaz a szakmai tantárgyakba integrált egészségügyi és környezetvédelmi ismeretek oktatása. Napjainkban a társadalmi átalakulás keretében újra formálódik az oktatásügyi és az egészségügyi struktúra. Nyilvánosságra kerültek a struktúrák működését meghatározó törvénytervezetek. Minthogy ezek (közoktatási törvénytervezet, felsőoktatási törvénytervezet) még a véleményezési szakaszban tartanak, nem kezelhetők kész tényként. Egy biztos: hatékony környezeti és egészségnevelési munkában akkor lehet reménykedni, ha megvalósul, hogy a környezeti és egészségnevelési program egyetlen ívet alkosson az alapfokú oktatástól kezdődően a felsőfokú képzéssel bezáróan. Külön említést érdemelnek az országban ma már nagy számban meglévő egészségnevelésre és környezetvédelemre orientálódott társadalmi szerveződések, társaságok, klubok, amelyek jó szolgálatot tehetnek az egész lakosság környezeti és egészségkulturális színvonalának emeléséért. Nem kétséges, hogy a betegségek megelőzésére irányuló nevelési tevékenység idő- és türelemigényes munka, amely folytonos megerősítésre szorul. Bár csak hosszú távon realizálódik, a jól alkalmazott egészségnevelési módszerek jelenthetnek olyan erős motivációt, amelyek már rövidebb idő alatt is éreztetik hatásukat. Ennek igazságát mutatta pl. egy 1991-ben Békés megyei fiatalok körében végzett felmérés tanulsága is (4. ábra). A megkérdezett fiatalok kívánságai, féltételei és az általuk említett világproblémák között jelentőségüknek megfelelően szerepeltek az egészséggel és a betegséggel kapcsolatos fogalmak, a problémák megoldásához azonban nem rendelkeztek elegendő ismerettel. Az egészségnevelési munka hatékonysága megmutatkozott az utóbbi években intenzíven folytatott AIDS elleni védekezés érdekében kifejtett propagandánál, vagy a dohányzás ártalmaival kapcsolatos felvilágosításnál. Ugyanakkor általános, tartalom nélküli szólamként használták az egészséges táplálkozás, vagy éppen az egészséges életmód fogalmakat. A tényleges tevékenységi stratégia kellő ismeretek hiányában nem érvényesül.

Meg kell tehát keresni az egészségnevelés helyét az oktatási rendszerben.

SZŐKE KATALIN

Környezeti képzés

Világkép, természetkép, emberkép

A világkép a létező világra vonatkozó ismereteim foglalata. Mindig személyes állásfoglalások együttese, melynek forrása a tapasztalat, a másoktól átvett állásfoglalás. Megfelelhet ez a tudományok által feltárt és személyesen elsajátított felfogásnak, a létező világ előttem kirajzolódó panorámájának.

A múlt században csupán 5000 évesnek tartott Földből egy többszázézer éves Föld képe rajzolódott ki, majd a csillagászati ismeretek mintegy 5 milliárd évre változtatták ismereteinket. Az ember értelmezi környező világát, tapasztalatai alapján mindenkor korszerűen vélekedhet. A természetkép a környező világ szűkebb valóságára vonatkozik.

Az ember önmagáról kialakított képe egyre jobban finomodik, a bölcsesség és tudás útján járó ember helyzetének pontosítására képes. Felfedeztük, hogy a világmindenségnek nagyon kis része a mi galaxisunk, a Galaktika, benne a Naprendszer, s annak kisbolygója a Föld, amin az ember él. Helyzetünk, fontosságunk és jelentőségünk kérdéseire fogalmazzuk meg saját válaszukat a magunkban kialakított emberképben.